

Eseje / Essays

Analogie či apokryf aneb nic nového pod sluncem ...

Analogy or Apocrypha or Nothing New Under the Sun ...

JAROSLAV MALINA

Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity, Viničná 5, 603 00 Brno

„Rozpočet by měl být vyvážený, státní pokladna by se měla znovu naplnit, veřejný dluh by se měl snížit, arogance úřednictva by se měla zmírnit a měla by být pod dozorem, pomoc cizím subjektům by se měla omezit ... pokud nemáme padnout.“

Kdybychom dostali otázku, kdo je autorem uvedených slov, mnozí z nás by tipovali někoho z významných euroamerických státníků. Třeba německou kancléřku Angelu Merkelovou (narozena 1954) nebo našeho prezidenta Václava Klause (narozen 1941); dobře by zapadla do jejich posledních projevů o ekonomice Evropské unie nebo o politice multikulturalismu. U zmíněného výroku, kolujícího na internetu, však stojí, že jeho autorem je příslušník antické civilizace, která je jedním ze základních kamenů té naší euroamerické – římský politik, státník a filozof Marcus Tullius Cicero (106–43 př. n. l.).

V Ciceronově spisu *De oratore libri III*, který by nejspíše mohl obsahovat onen výrok, postihující v dokonalé analogii naše současné problémy s vyváženým státním rozpočtem, zadlužením, multikulturalismem nebo pozitivní diskriminací, ho však v takové konzistentní podobě nenalezneme. Jde tedy spíše o apokryf než o analogii. Pátrání nás patrně zavede k anglo-americké prozaičce Taylor Caldwellové (1900–1985), která údajně citát (spolu s mnoha dalšími, jež si vymyslela) použila ve svém fiktivním Ciceronově životopisu *A Pillar of Iron* (Železný sloup, 1965).

Nicméně v díle Marka Tullia Cicerona a dalších římských nebo řeckých myslitelů existuje mnoho úvah analogicky formulujících takřka totožné problémy antické a naší civilizace – zkrátka: *Nihil novi sub sole*. Podobné myšlenky usilující o „nápravu světa“ nalezneme také v dalších civilizacích – nám výrazně vzdálených v čase, prostoru i v některých kulturních

vzorcích chování. Třeba v čínské nebo indické (které jsou nyní na velkém ekonomickém vzestupu).

V Číně již před dvěma a půl tisíci lety existovalo k výběru několik koncepcí základních a mnoho dílčích, neboť čínští filozofové s neobyčejným úsilím a zaujetím (které by stěžejně nalezlo obdobu jinde na světě) zkoumali otázky uspořádání vztahů jednotlivce, společnosti a státu („... soupeřily spolu stovky škol a filozofických směrů,“ říká se ve starých čínských pramenech poněkud nadneseně, ale příznačně). Zabývali se jimi taoisté a moisté, stejně jako konfuciánci, legisté, přírodní filozofové nebo logikové.

Zvláště taoisté nebyli spokojeni se soudobým stavem společnosti, která se podle jejich názoru odchýlila od ideálního stavu, jenž údajně existoval v dávné minulosti, ve zlatém věku lidstva. Pěkně je tento výchozí pocit (sdílený i jinými školami) popsán v konfuciánském traktátu *Sebraná společenská pravidla staršího Taje* (*Ta Taj Li-ti*):

„Když vládla Veliká spravedlnost, byla země společná. Tehdy byli vybíráni moudří a schopní, spoléhalo se na důvěru a zachovával se mír a svornost. Lidé se proto chovali jako k blízkým nejen ke svým příbuzným a považovali za své děti nejen své vlastní děti. Starci měli na sklonku života oporu, dospělí našli uplatnění, mladí vyrůstali, ovdovělí, osiřelí, osamělí a nemocní měli obživu. Muži dostávali svůj podíl a ženy nalézaly útočiště. Lidé byli spíše ochotni zanechat bohatství na zemi, než aby si je začali ukrývat. Spíše by se vůbec nenamáhal, než aby užívali svých sil jen pro svůj vlastní prospěch. Proto nevznikaly žádné špatné úmysly, nebylo krádeží ani loupeží, dveře se nezavíraly. (...)

Nyní, když Veliká spravedlnost mizí, lidé se dívají na svět z hlediska zájmů své rodiny, jako k blízkým se chovají jen ke svým příbuzným, za své děti považují jen vlastní děti. Bohatství a síly používají jen pro sebe samy.“

Ze všech škol to byli právě taoisté, kteří nejvíce věřili v existenci zlatého věku před dávnými lety i v možnost jeho znovunastolení. Avšak z archeologie pravěkých společností i z etnologie tzv. přírodních národů víme, že to je značně idealizované, nereálné pojetí. A stejně nereálné a zjednodušené, alespoň z hlediska fungování společnosti jako celku, byly prostředky, které taoisté navrhovali k uskutečnění spravedlivého světa (jakkoli je taoismus v jiných ohledech složitou a sofistickou filozofií).

Zakladatel taoismu, Lao-c', který žil v 6. století př. n. l., a jeho pokračovatel Čuang-c' (380–320 př. n. l.) prohlásili za základní metodu směřování k zlatému věku nezasahování (*wu-wej*) nebo následování přirozenosti. Pojem *wu-wej* objasnil Čuang-c' v jednom ze svých traktátů pomocí četných přírovnání:

„Pokud je v zemi mnoho neužitečných věcí, lid chudne. Jestliže má lid mnoho ostrých zbraní, vzrůstá v zemi nepokoj. Je-li mezi lidem mnoho dovedných mistrů, množí se drahocenné předměty. Když se rozšiřují zákony a příkazy, roste počet zlodějů a lupičů.

Moudrý člověk proto praví:

Nebudu-li zasahovat, lid se bude sám měnit. Budu-li klidný, lid sám se bude spravovat. Budu-li nečinný, lid sám zbohatne. Jsem-li prost vášní, lid se stane ctnostným.“

Podle taoistů má člověk odvrhnout falešné hodnoty a vymoženosti civilizace, řídit se přirozeností prvních lidí a zákonů, které jsou vlastní samé přírodě. Nemá jednat, nýbrž hloubat a poznávat prazáklad všeho (*tao*) a stále se vnitřně zdokonaľovat.

Taoismus byl jako státní ideologie, popřípadě jako koncept uspořádání společnosti, pochopitelně nepřijatelný. V průběhu čínské historie měl však dost stoupenců, z nichž se často stávali hloubaví poustevníci, mnohdy propadající mysticismu a okultismu. Ti dále rozpracovávali zejména prvky zdokonalení člověka a koncepce nesmrtnosti. Nakonec se z taoismu stalo náboženství plné mysterií, jehož hlavním cílem bylo hledání prostředků dlouhověkosti a nesmrtnosti. V této podobě taoismus zásadním způsobem ovlivnil například osobnost legistického Prvního svrchovaného císaře Čchinů (sjednotitele starověké Číny v roce 221 př. n. l.), hlavně v posledních letech jeho života. Při správě říše se však císař řídil radami legisty Mistra Chan Feje (288–233 př. n. l.). Chan Fej ve svých stylisticky elegantních a logicky vybroušených spisech ucelečně vyložil legistickou státovědu. Postihl i její hlavní slabinu – úřednictvo. Tendence úřednictva k upevnění vlastní moci na úkor jednoty státu byly v té době již zjevné. Ale jako legista a stoupenec mocného všečínského státu zároveň dobře věděl, že silný stát není bez úřednictva možný. Proto se ve svých úvahách soustředil na problém zvládnutí a kontroly úřednictva, který považoval za jeden z nejdůležitějších. Podobně jako později florentský politik Niccolò Machiavelli (1469–1527) vypracoval zásady umění vládnout. Radil panovníkovi, aby mezi úřednictvem nejrůznějšími prostředky neustále pěstoval ovzduší podezíravosti, vzájemné nedůvěry a nevraživosti, aby štěpil toto spříseženské společenství, spojené neviditelným předivem služeb a protislužeb, na protichůdné skupiny a takto udržoval rovnováhu sil a stabilitu státu. Rovněž nabádal, že „osvícený panovník štedře odměňuje a nemilosrdně trestá“.

Také zakladatelé indické starověké státnosti měli k dispozici naučení. Do příručky státovědy *Arthašástra aneb Učebnice věcí světských*, porůznu datované do 3. století př. n. l. až 4. století n. l., je shrnul učenec Kautilja. (*Arthašástru* do češtiny přeložil Dušan Zbavitel, Arista 2001.) V kapitole 24 se po výčtu různých druhů příjmů a výdajů (například: hlavou příjmů jsou kapitál, královský podíl, přírážky, mýto, pevné daně ...) objevuje veršované poučení vladaři, které je relevantní naší situaci v 1. desetiletí 3. tisíciletí n. l.:

„Tak ať moudře tvoří duchod a vzrůst příjmů vykazuje, omezuje vydání a brání opačnému běhu.“

Kontakt: Prof. PhDr. Jaroslav Malina, DrSc., Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity, Viniarská 5, 603 00 Brno, e-mail: jmalina@sci.muni.cz.

Osel jako oxymoron

Donkey as an Oxymoron

MILOSLAV POUZAR

Ústav environmentálního a chemického inženýrství, Fakulta chemicko-technologická, Univerzita Pardubice, Studentská 573, 532 10 Pardubice

Jedním z míst, které miluji natolik, že tvoří nedílnou součást mého vnitřního domova, je Kuks u Dvora Králové nad Labem. V době, kdy se náš svět plní betonem a asfaltem takovou rychlostí, že člověk, který na pár let opustil své město, nenajde cestu do svého někdejšího příbytku, působí kamenná stavba hospitalu, organicky zasazená do okolní krajiny, jako zjevení. Genius loci dýchá odkazem významného českého barokního myslitele, mecenáše umění a „kacíře“ hraběte Františka Antonína Šporka. Nedílnou součástí stopy, kterou po sobě tento vzácný muž zanechal na pravém labském břehu, pak tvoří rozsáhlý soubor soch Matyáše Bernarda Brauna. Alegorická vyobrazení dvanácti křesťanských ctností a dvanácti neřestí jsou tím nejkrásněji pojatým *mementem mori*, na jaké lze při toulkách českou zemí narazit. Lenost, sedmá z dvanácti zde vysochaných neřestí, je představována mladou ženou ležérně se opírající o zvíře, které autor chápal jako jasně srozumitelný symbol hlouposti a zahálky ...

Tak a teď by měl přijít oslí můstek – přirozeně se tvářící přechod mezi Kuksem a Oslem. A přišel by, nebýt lenosti, té vražedkyně veškerého vtípu.

V úvodu jsem psal o stopě, kterou po sobě zanechal „kacíř“. Řečeno jinak – člověk ochotný jít proti proudu, schopný zmobilizovat své lidské (nikoli božské či jiné) síly a rvát se za věc, která má v daný okamžik jen mizivou podporu okolí. Člověk, jehož jako všechny ostatní kacíře, co jich kdy na světě žilo, zdobily křesťanské ctnosti zvané píle, trpělivost, naděje a víra. V dobách hraběte Šporka bylo poměrně snadné stát se kacířem, neboť společnost ovládal jeden mocný jasně definovaný proud. Ale co dnes, kdy jsou všichni proti všemu a každý chce být králikem na svém smetišti? Kde dnes hledat skutečného kacíře? Po ovoci jejich poznáte je, pravil první z kacířů, když chtěl svým věrným podat návod, jak odhalit jemu podobné, avšak snažící se plavat jiným směrem.

Vírou dneška se stala věda a mnozí vědci se cítí být jejími proroky. Ctihodní pánové ověnění archaicky znějícími tituly žárlivě chrání svou jedinou vědecky prokázanou pravdu proti znesvěcení a přijímají do svých řad nové, dobře prověřené adepty. Tito pak po stupíncích tvořených rituálem publiková-

ní postupují v jasně vymezené hierarchii výše, aby se nakonec stali těmi, kteří udělují rozhršení či definitivně zatracují. Svět od nich čeká řešení svých strastí, jako jsou nemoci, chudoba a pocit prázdnoty, a oni se tváří, že cestu k řešení znají. Stačí jen jeden drobný nepatrný krůček a nastane ráj na zemi. Probouzí v lidech naději a víru, za což si nechávají platit, přičemž se hlásí ke slibu chudoby. Samozřejmě, že získané peníze nejsou až na výjimky určeny k osobní spotřebě vědců, ale pořizují se za ně nezbytné přístroje, chemikálie, knihy – vždyť vše je tak drahé. A aby vše mohlo fungovat, je třeba hovořit a psát jazykem, jemuž rozumí jen zasvěcení – Jamalalicha. Jamalalicha, i paprťála, chánua, chánua, e chánua, e chánu, džalala, džalala-a, a paprťála. ... patláma, patláma, patláma a žbrluch! Bible přeložená do jazyka, jímž vládne kdekerý sedlák, kázání pronášena v tomtéž jazyce, představa, že kněz je taky jen člověk, který může být ovládán všemožnými pudy a vášněmi a který je schopen lhát, krást a překrucovat boží pravdu ve prospěch světských zájmů – to jsou typické příklady kacírského myšlení minulosti. Ochota psát články o smysluplných i nesmyslných plodech současného vědeckého bádání do periodik, která se nehonosí žádným započitatelným impakt-faktorem (a tudíž se nedají použít jako schválené platidlo na cestě k titulům a pracovním smlouvám na dobu neurči-

tu), překládání článků psaných v odborné angličtině do srozumitelné češtiny a snaha zpřístupňovat tyto texty na veřejně přístupném neplaceném webu – to jsou podobně zvrhlé plody (ovoce) kacírského myšlení dneška. Kdo se něčeho podobného dopouští, je skutečný kacír hodný toho označení, Šporkův následovník, a nebo osel.

Toto byl druhý a slibuji, že definitivně poslední pokus o oslí můstek v textu, který jsem zamýšlel jako poděkování a vyjádření obdivu pánům Ing. Josefu Pazderovi, CSc., a prof. Ing. Jaroslavu Petrovi, DrSc., duchovním otcům a porodním bábám úžasného portálu zaměřeného na popularizaci vědy – www.osel.cz. Web, který má ve znaku zvíře obecně považované za líné a nedůvtipné, obsahuje spoustu vtipných a chytrých článků z oblasti (nejen) přírodních věd. Lehce zapamatovatelný název stránek možná odkazuje na pověstnou tvrdohlavost sveřepého lichokopytníka, bez níž nejde udržet při životě žádný podobný projekt, možná na jeho pověstnou plodnost, která je pro dlouhodobé přežití neméně důležitá. Ať tak či tak, přeji Oslovi jak dlouhý, tak plodný život.

Kontakt: Ing. Miloslav Pouzar, Ph.D., Ústav environmentálního a chemického inženýrství, Fakulta chemicko-technologická, Univerzita Pardubice, Studentská 573, 532 10 Pardubice, e-mail: Miloslav.Pouzar@upce.cz.